

комплексну екологічну програму, у якій пріоритетними мають стати заходи спрямовані на мінімізацію розвитку деградаційних процесів у ґрунтах, зумовлених як природно-антропогенними, так і виключно антропогенними чинниками. Найголовнішими серед таких заходів є: мінімізація господарської діяльності людини та оптимізація рекреаційного навантаження.

Література:

1. Герасимова М.И., Караваева Н.А., Таргульян В.О. Деградация почв: методология и возможности картографирования // Почвоведение, 2000. - №3. – С. 358 - 365
2. Медведєв В.В. Відновлення еколого-відтворних і продуктивних функцій ґрунтів як найважливіший етап реалізації концепції сталого розвитку України // Вісник аграрної науки. – №9. – К.: Вид-во Аграрна наука, 1997. – С. 16–20.
3. Методика моніторингу земель, що перебувають у кризовому стані. Харків, 1998. – 88 с.
4. Національний природний парк “Сколівські Бескиди”. Київ, 2004. – 135с.
5. Панас Р.М. Ґрунтознавство: навчальний посібник. – Львів: “Новий світ”. – 2006. – 372 с.
6. Панкова Е.И., Новикова А.Ф. Деградационные почвенные процессы на сельскохозяйственных землях России // Почвоведение, 2000. - №3. – С.366 - 379.
7. Позняк С.П., Красєха С.Н., Кім М.Г. Картографування ґрунтового покриву: Навч. Посіб. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2003. – 500с.
8. Фондові матеріали НПП «Сколівські Бескиди», 2008.

Резюме:

Кирилчук А., Цюванік Ю. ДЕГРАДАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ ПОЧВ НПП “СКОЛЕВСКИЕ БЕСКИДЫ”.

Представлены результаты почвенно-экологического исследования проведенного на территории Национального природного парка (НПП) “Сколевские Бескиды”. Установлены степень и уровень проявления деградационных процессов в исследованных почвах. Обнаружены изменения морфогенетических свойств модальных типов почв под влиянием деградационных процессов. Проведена оценка экологического состояния модальных типов почв НПП “Сколевские Бескиды”.

Ключевые слова: деградационные процессы, степень и уровень проявления деградационных процессов, изменения морфогенетических свойств почв, экологическое состояние почв.

Summary:

Kyrylchuk A., Tsyuvanyk Y. DEGRADATION PROCESSES AND THEIR INFLUENCE ON THE ECOLOGICAL STATE OF SOILS OF NATIONAL NATURAL PARK “SKOLIVSKI BESKYDY”.

The results of soil-ecologic investigations carried out in National Natural Park “Skolivski Beskydy” are described. The stage and the level of degradation processes development in investigated soils are determined. Changes of morphogenetic features of modal types of soils under the influence of degradation processes are displayed. Evaluation of ecological state of modal types of soils in National Natural Park “Skolivski Beskydy” is conducted.

Key words: degradation processes, stage and level of degradation processes development, changes of morphogenetic features of soils, ecological state of soils.

Надійшла 15.04.2010р.

УДК 528.94

Наталія ДУК

МИТНА СЛУЖБА УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: АНАЛІЗ, КАРТОГРАФУВАННЯ

Розглянуто роль митної служби і головні напрямки митної діяльності в системі забезпечення екологічної безпеки; встановлена необхідність географічного дослідження і картографування митної діяльності по підтримці екологічної безпеки країни.

Ключові слова: митна діяльність, екологічна безпека, картографування.

Постановка проблеми. За роки незалежності в Україні науковцями різних галузей активно досліджуються проблеми національної безпеки, її критерії, показники, механізми реалізації. Проблема національної безпеки пов'язана із такими видами небезпек як політична, міжнародна, економічна, воєнна, демографічна, екологічна і залежить як від внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Інтеграція України у світове господарство, вигідне географічне положення, розвинута транспортна інфраструктура є сприятливими факторами для збільшення обсягів торговельних, туристичних, міграційних, фінансових та інших потоків через її кордони. Інтенсифікація транскордонних потоків з одного боку сприяє соціально-економічному розвитку країни, особливо прикордонних регіонів, а з іншого – несе в собі загрози національній безпеці, зокрема й екологічній. Головним інструментом регулювання цих потоків і в цьому сенсі одним з важелів управління екологічною безпекою є

Державна митна служба України (ДМСУ). Митні органи діють на кордоні і всередині країни, в різних природних і соціально-економічних умовах. Тому географічне вивчення і картографування особливостей функціонування митної системи України з метою оптимізації їх територіальної організації і підвищення ефективності діяльності у напрямку екологічної безпеки є актуальною науковою проблемою.

Вихідні передумови. Митна справа традиційно є об'єктом дослідження різних галузей науки – економічних, правових, політичних, історичних і лише останнім часом – географічних. Серед небагатьох географічних робіт слід виділити працю Н.Н.Коцан [5], в якій авторка обґрунтовує необхідність географічного вивчення і теоретико-методологічну концепцію функціонування митно-тарифного комплексу в ринкових умовах, розглядає головні чинники розміщення митних об'єктів, аналізує вплив митного тарифу на експортно-імпорту і транзитну діяльність України, дає певні рекомендації щодо поліпшення функціонування митної системи України. Географічні аспекти проблеми митного забезпечення, основні елементи територіальної структури митної системи України та їх дефініції розкрито К.М.Горбом [3]. І.Г.Смирнов [7] аналізує митну діяльність в контексті логістики. В наших публікаціях розглядаються питання картографічного дослідження митної справи [3]. Проте наслідком стверджувати, що робіт, в яких дається географо-картографічний аналіз діяльності митних органів України у напрямку екологічної безпеки поки не існує.

Метою статті є виклад результатів вивчення особливостей функціонування митних органів України в системі забезпечення екологічної безпеки та визначення напрямів картографування цього аспекту митної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Побудова соціальної, правової держави безпосередньо пов'язана з підвищенням ефективності діяльності державних органів, спрямованої на забезпечення сталого розвитку суспільства, захистом національної безпеки, своєчасним виявленням, запобіганням і нейтралізацією реальних та потенційних загроз національним інтересам у всіх без винятку сферах суспільного життя. Безпрецедентний антропогенний пресинг на довкілля в Україні, як і в багатьох інших країнах, обумовлює необхідність створення дієвої системи екологічної безпеки.

Загрози екологічній безпеці України – це наслідок функціонування і розвитку як національної економіки, так і результат впливу світового господарства, оскільки характер економічних зв'язків, тобто спеціалізація на ресурсоємних, екологічно шкідливих, видобувних, низькотехнологічних виробництвах значною мірою визначаються місцем країни у міжнародному поділі праці.

Сьогодні в Україні спостерігається значний дисбаланс як у рівні розвитку її регіонів, так і в галузевій структурі економіки, а відтак і в товарній і територіальній структурі зовнішньої торгівлі (рис. 1). Це значною мірою обумовлює загрозу вичерпання екологічної ємності природного середовища та формування складних екологічних ситуацій. Створена нами карта наочно демонструє зв'язок між обсягами і товарною структурою експорту та рівнем екологічної безпеки регіонів України.

Основними інструментами впливу держави на формування екологічної безпеки є впровадження політики ринкової трансформації, науково-технічної, структурної, інвестиційної, податкової, валютно-фінансової, а також митної політики, реалізація якої покладається на Державну митну службу України.

Митну справу становлять порядок переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів, митне регулювання, пов'язане з встановленням та справлянням податків і зборів, процедури митного контролю та оформлення, боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил, спрямовані на реалізацію митної політики [6].

Внаслідок стрімкого розвитку процесів глобалізації умови, в яких діють митні органи, швидко змінюються, змінюється і митна політика. В наш час акцент у діяльності митної служби України, як і більшості європейських держав, зміщується з фіскальної функції, коли головним завданням було наповнення державного бюджету, на тарифно-регулюючу, логістичну та контрольно-пропускну по забезпеченню поступального розвитку країни, формуванню соціально орієнтованої ринкової, конкурентоспроможної економіки, зміцненню міжнародних позицій та авторитету України у сучасному світі, підтримці інноваційного розвитку, зростанню науково-технологічного потенціалу, рівня життя і добробуту населення, створенню безпечних умов життєдіяльності суспільства. Важливим напрямком діяльності митних органів при реалізації цих функцій є забезпечення екологічної безпеки.

Митно-тарифне регулювання зовнішньої торгівлі (ЗТ) в аспекті екологічної безпеки полягає у

застосуванні різних інструментів, які діють шляхом зміни цін на конкретні товари чи послуги. До них належать тарифні і нетарифні (національні стандарти, системи сертифікації, санітарні і фітосанітарні вимоги тощо) заходи.

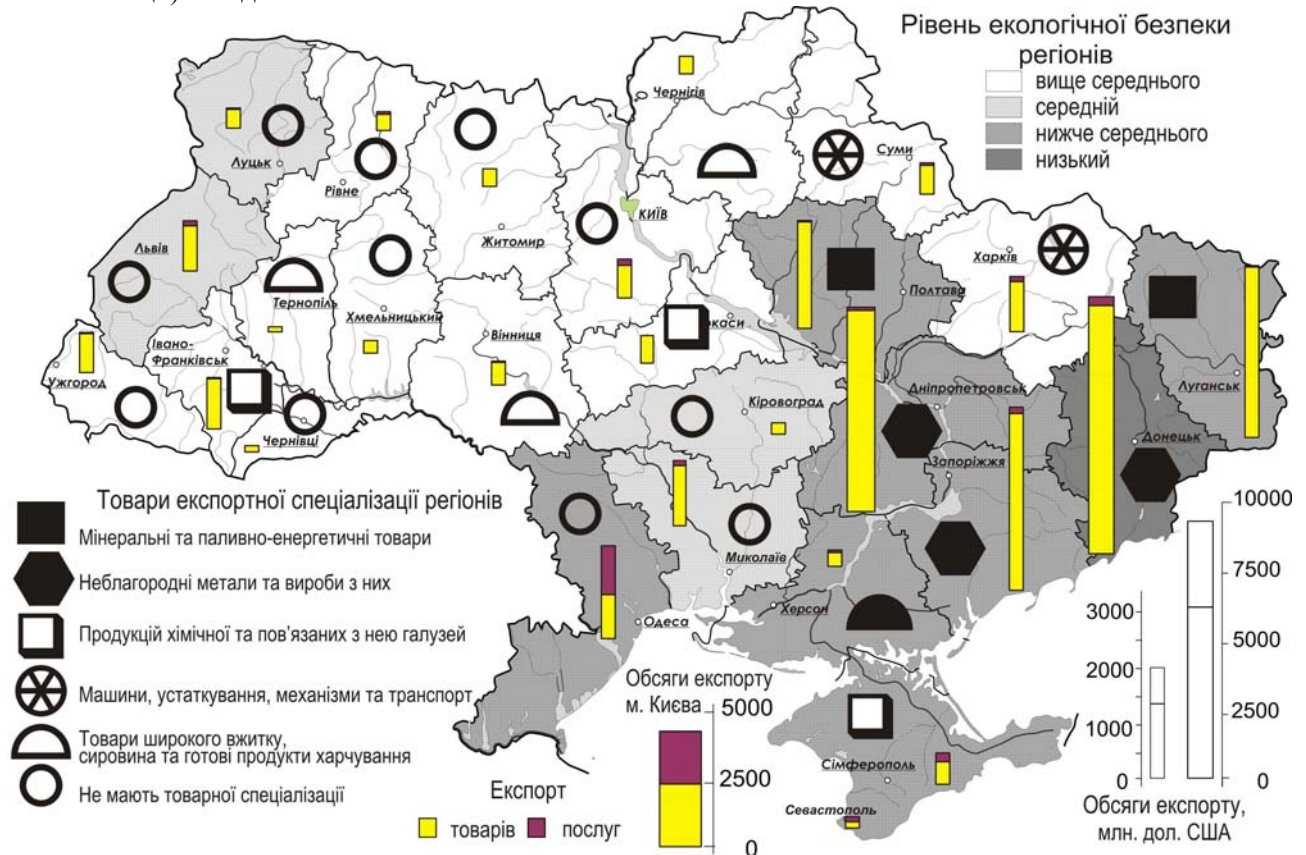

Рис. 1 Експортна спеціалізація та рівень екологічної безпеки регіонів України

Імпортні тарифи і нетарифні бар'єри, впливаючи на ціну товару та обсяги торгівлі, дозволяють здійснювати захист внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту, поставок продукції, яка може завдавати шкоди національним виробникам, здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу. Так, за допомогою санітарних і фітосанітарних заходів держава може повністю або на визначений період заборонити імпорт певних видів чи сортів товарів; вимагати відповідність технічним специфікаціям з повним описом товару, виробничого процесу тощо; вводити заходи, що регламентують обсяг інформації, яку має повідомляти експортер шляхом розміщення її на етикетці та ін.

Важливим є вплив митно-тарифного регулювання ЗТ на структурну перебудову економіки. Обґрунтовані тарифи дозволяють заохочувати імпорт технологічного обладнання для розвитку сучасних галузей, і навпроти, обмежувати поставки застарілого обладнання, використання якого веде до консервації технологічної відсталості економіки та ускладнення екологічної ситуації в країні. Експортний тариф регулює товарну структуру експорту і є дієвим інструментом скорочення обсягів виробництва і експорту продукції екологічно шкідливих, ресурсоемних галузей і, навпаки, стимулювання експорту сучасних наукоємних товарів з високою доданою вартістю.

Прийняття рішень щодо змін та застосування митного тарифу і нетарифних інструментів регулювання ЗТ тими чи іншими товарами здійснюється на основі аналізу сучасного стану і прогнозу можливих втрат чи надходжень до Держбюджету, коливання цін на внутрішньому і зовнішньому ринках, можливої зміни зайнятості у відповідних галузях і регіонах виробництва експортної продукції тощо. А це потребує географічного дослідження і картографування експортного потенціалу країни, умов і факторів його формування і реалізації, обсягів і структури виробництва, товарної і географічної структури та інтенсивності зовнішньої торгівлі України та її регіонів з різними країнами та ін.

Контрольно-пропускна функція митної служби здійснюється в пунктах пропуску через державний митний кордон. Швидке зростання обсягів зовнішньої торгівлі (за останні тридцять років

вартість світового експорту й імпорту зростає у двадцять разів), поява численних видів нових, складних в технологічному плані товарів обумовила збільшення навантаження на митні органи, зміни й ускладнення в технології митного контролю, необхідності якісного експертного забезпечення митних органів, а також створення умов для поєднання митного контролю з іншими видами контролю (санітарно-епідеміологічного, радіологічного, фітосанітарного, ветеринарним). Ускладнення умов роботи митних органів збільшує економічні й екологічні ризики, які виникають при перетині митного кордону України і потребують детального дослідження митного забезпечення прикордонних територій, в тому числі й географо-картографічного. За [1] під митним забезпеченням розуміється облаштуваність ділянок у місцях перетинання державного кордону сухопутними та водними транспортними комунікаціями митною інфраструктурою, включаючи насамперед повноту кадрового та технічного забезпечення, що демонструє підготовленість, з одного боку, до ефективного міжнародного співробітництва, з іншого – до захисту національних інтересів держави, зокрема і захисту екологічної безпеки.

Враховати географічну специфіку регіону при розбудові державного митного кордону і виборі стратегії розвитку тих чи інших підрозділів митних органів, допоможуть карти митних кордонів різного рівня: від локального до регіональних і державних. Карти локального рівня, на яких представлено природні й соціально-економічні характеристики прикордонної місцевості як фактори розміщення елементів митної інфраструктури, необхідні для визначення потенційних місць підвищеного ризику неконтрольованого перетину митного кордону та прийняття рішення щодо їх облаштування спорудами й засобами митного контролю та щодо створення тут окремого структурного підрозділу митного органу. Основний зміст карт регіонального і національного рівня – типи митних кордонів, виділених з урахуванням особливостей рельєфу місцевості, доступності, транспортного сполучення, розміщення населення, соціально-економічного розвитку прикордонних територій української та суміжних країн, тісноти транскордонних зв'язків тощо. Вони корисні для визначення загальної стратегії розвитку митної інфраструктури держави.

Реалізація гео економічних інтересів нашої країни прямо пов'язана з транспортною системою, що має колосальний гео економічний потенціал, який сьогодні використовується не повною мірою. Одна з причин цього – недосконалість митного обслуговування зовнішньоекономічної діяльності. Зростання швидкості і надійності транспортних засобів потребує прискорення здійснення митних операцій і підвищення ролі логістичної функції митних органів. Застосування нових методів доставки товарів, яке привело до скорочення складських приміщень і залежності виробництва від чіткості функціонування ланцюгів поставок, висуває додаткові вимоги до спрощення митних формальностей і прискорення митної обробки вантажів, вимагає більшої чіткості роботи митних органів і, зрештою, органічного включення митної діяльності у міжнародні логістичні ланцюги поставок.

Світовим досвідом підтверджено особливе значення для розвитку прикордонних регіонів констигаційних зон і транспортних логістичних центрів (ТЛЦ), особливо в рамках єврорегіонів, в яких об'єднуються зусилля митних та інших органів по спрощенню митних процедур контролю, прискорення товарообігу, наданню різноманітних послуг (складських, транспортних, готельних, фінансових, інформаційних, сервісних, туристичних та ін.). Розвиток такої співпраці сприятиме зростанню зайнятості населення прикордонних територій, більшим надходженням в місцевий і державний бюджет та підвищенню інвестиційної привабливості регіону (а це важливо для фінансування природоохоронних заходів), оптимізації структури експорту за рахунок зростання частки торгівлі послугами, прискоренню, а відтак і збільшенню експортно-імпортних і транзитних перевезень, формуванню іміджу України як надійного торговельного партнера.

При створенні ТЛЦ слід враховувати наявність вже існуючих і перспективи розвитку транспортних магістралей та інфраструктури, прогноз забезпеченості трудовими ресурсами, наявності і динаміки вантажних, транспортних, пасажирських потоків, а також екологічну складову для зниження антропогенного впливу на довкілля. Підкреслимо, що за класифікацією ЄС логістичні центри поділяються за рівнями на п'ять категорій: основні загальноєвропейського значення; основні частково загальноєвропейського значення; другорядні регіонального значення; національні допоміжні; регіональні / місцеві допоміжні. До перших трьох найвищих категорій не можуть бути віднесені ті ТЛЦ, що не відповідають критерію охорони навколишнього середовища. Тому для обґрунтування розміщення ТЛЦ, особливо центрів міжнародного значення, обов'язковими є спеціальні дослідження, зокрема й географо-картографічні, екологічних умов і факторів їх функціонування.

Особливими умовами здійснення митної діяльності вирізняються інтеграційні структури: спеціальні економічні зони, єврорегіони, зони транскордонної та міжрегіональної співпраці, зокрема і в розбудові транскордонної екомережі, так звані «євроекорегіони». Так, в роботі [1] підкреслюється необхідність особливого підходу як прикордонних військ, так і митної служби України щодо контролю і регулювання зростаючих прикордонних та транскордонних туристичних потоків. Лібералізація розвитку іноземного туризму неодмінно супроводжується спрощенням туристичних формальностей – паспортних, візових, митних, валютних та медичних. У цьому зв'язку наголошується на необхідності запобігання таких негативних наслідків даного спрощення: підвищення ризику проникнення на митну територію України небезпечних та шкідливих речовин і предметів, у т.ч. продуктів харчування, що може негативно вплинути на стан здоров'я населення; ризику проникнення, разом з іноземними туристами, й різноманітних небезпечних хвороб; підвищена небезпека вивезення за межі митної території України унікальних рухомих культурних та природних цінностей. Дані проблеми є предметом підвищеної уваги митних та прикордонних органів, санітарно-епідеміологічних, пам'яткоохоронних та екологічних служб.

Серед проблем екологічного плану, які вирішують митні органи, відзначимо також протидія неконтрольованому ввезенню в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів, генетично змінених рослин, організмів, речовин і похідних продуктів; збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин і організмів, захист біологічних видів особливо цінних і таких, яким загрожує знищення; боротьба з незаконним транскордонним рухом наркотиків; з торгівлею подвійними технологіями тощо. Переміщення цих товарів через митний кордон здійснюється контрабандним шляхом, тому боротьба з порушеннями митного законодавства є важливою функцією митних органів по підтримці екологічної безпеки країни (рис. 2).

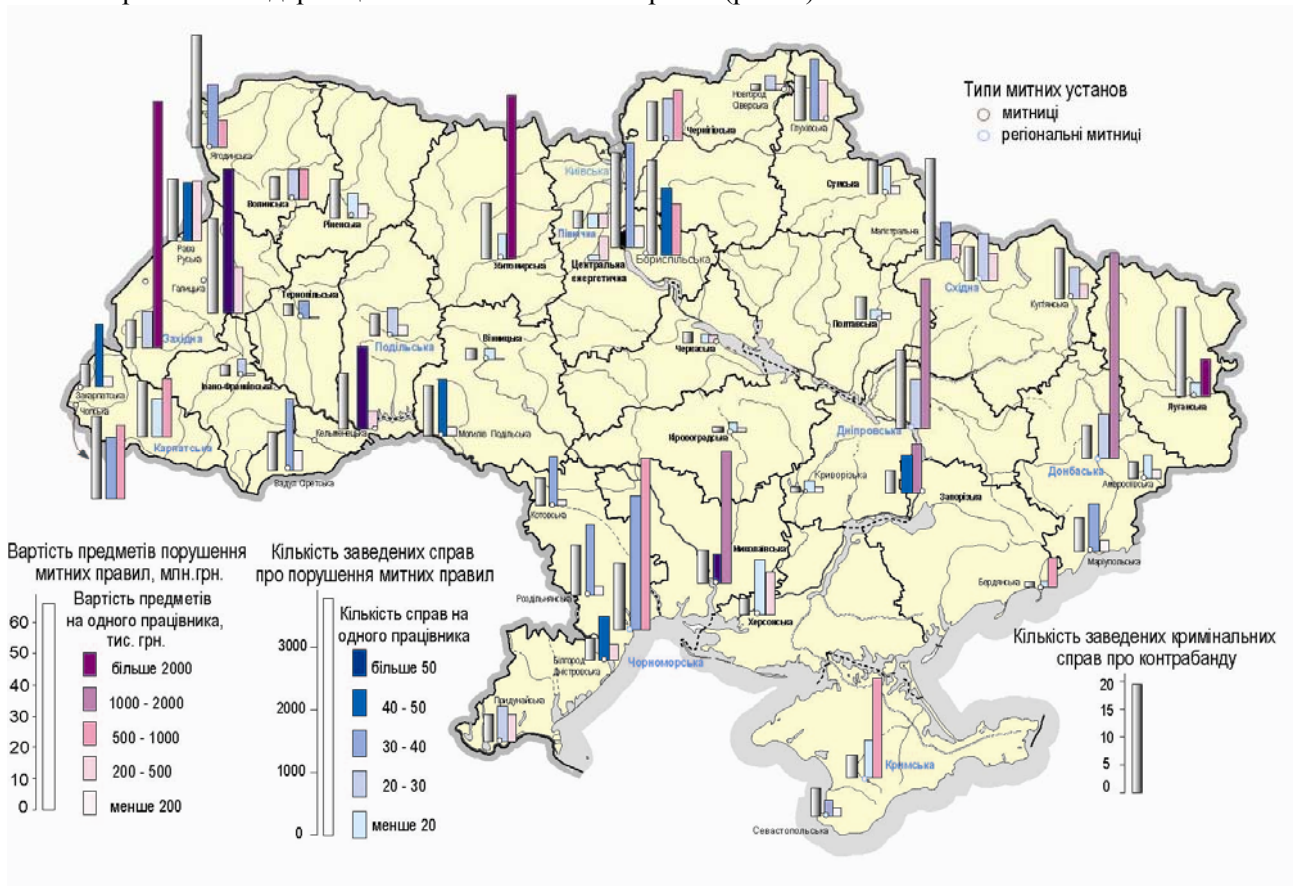

Рис. 2 Боротьба з контрабандою і порушенням митних правил по митницях України

Наведена карта свідчить, що найбільше випадків контрабанди і порушення митних правил фіксується на західному кордоні. Значною мірою це пояснюється вищим рівнем облаштованості західного кордону і більшими можливостями попередження порушень митного законодавства, а також більшим потоком осіб, що перетинають митний кордон України. Проведений нами кореляційний аналіз дозволив встановити високий рівень зв'язку між кількістю заведених

кримінальних справ про контрабанду та кількістю осіб, що перетинають митний кордон України (табл. 1).

Таблиця 1

Коефіцієнт кореляції r між обсягами пропуску через митний кордон вантажів і осіб та порушенням митного законодавства по митницях України

	Кількість осіб, що прослідували через митний кордон	Кількість пропущених вантажів
Кількість заведених кримінальних справ про контрабанду	0,85	0,60
Кількість заведених справ про порушення митних правил	0,72	0,39

Для ефективної роботи ДМСУ у боротьбі з контрабандою необхідне інформаційне забезпечення оцінки можливих ризиків, в тому числі картографічне, до складу якого слід включити карти транзитних шляхів переміщення наркотиків («північна гілка», «Балканський шлях», «Шовковий шлях» тощо), шляхів транспортування біологічних видів (цінних, рідкісних, заборонених до вивезення чи ввезення); карти обсягів пропуску громадян, транспортних засобів, вантажів з різних країн, в тому числі з країн підвищеного ризику (згідно з документами ВТО та Рамочної конвенції); карти, які відображають просторові особливості структури і динаміки випадків порушення митного законодавства та інші.

Висновки. Державна митна служба України є важливою складовою системи національної безпеки і відіграє суттєву роль у вирішенні проблем екологічної безпеки. Питання екологічної безпеки мають враховуватись при формуванні й реалізації митної політики шляхом митно-тарифного регулювання експортно-імпорتنних операцій та організації переміщення через кордон осіб, товарів, транспортних засобів; при розробці заходів зі спрощення митних формальностей; при розбудові державного митного кордону; при розробці стратегії розвитку ДМСУ й оптимізації її територіальної структури. Вирішення означених завдань потребує відповідного науково-інформаційного забезпечення, яке має включати і картографічний матеріал і базуватись ґрунтовних географо-картографічних дослідженнях просторових особливостей митної діяльності.

Література:

1. Горб К. М., Олексієнко Р.Ю. Аналіз митного забезпечення прикордонних територій України / Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. – Т. 2. - 2007. – Луцьк «Вежа». - С. 183-189
2. Горб К. Проблеми територіальної організації митної справи України // Вісник Академії митної служби України. – Дніпропетровськ, 2001. - № 4. – С.72-76.
3. Дук Н. М. Про картографування Митної служби України / Національне картографування: стан, проблеми та перспективи розвитку: 36.нак.праць. – К.: ДНВП «Картографія», 2003. – с. 239-243.
4. Історія митної справи в Україні / за ред. П.В.Паука, В.В.Ченцова. – К.: Знання, 2006. – 606 с.
5. Коцан Н.Н. Територіальна організація митної діяльності України: Монографія. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2005. – 384 с.
6. Митний кодекс України / <http://www.mito.org.ua/>
7. Смирнов І.Г. Логістика: просторово-територіальний вимір [Текст]: Монографія / І.Г. Смирнов. – К.: Обрії, 2004. – 335с

Резюме:

Дук Н. ТАМОЖЕННАЯ СЛУЖБА УКРАИНЫ В СИСТЕМЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ: АНАЛИЗ, КАРТОГРАФИРОВАНИЕ.

Рассмотрена роль таможенной службы и главные направления таможенной деятельности в системе обеспечения экологической безопасности; установлена необходимость географического изучения и картографирования пространственных особенностей таможенной деятельности по поддержанию экологической безопасности страны.

Ключевые слова: таможенная деятельность, экологическая безопасность, картографирование.

Summary:

Duk N. CUSTOM SERVICE OF UKRAINE IS IN THE SYSTEM OF ECOLOGICAL SAFETY: ANALYSIS, MAPPING.

The role of Customs and main lines of customs activities in the environmental security are considered; a requirement of geographical study and mapping of spatial features of customs efforts to maintain ecological safety are defined.

Key word: customs activities, ecological safety, mapping.

Надійшла 23.03.2010р.